

**Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΚΑΒΑΛΑΣ «ΜΗΛΟΝ ΤΗΣ ΕΡΙΔΟΣ»
ΣΤΑ ΝΟΤΙΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ (1912 – 1918).
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ.**

Χριστίνας Βαμβούρη-Δημάκη

Η Ανατολική Μακεδονία απελευθερώθηκε τον Ιούνιο του 1913, μετά τη μακράιωνη δουλεία υπό τον οθωμανικό ζυγό και τη σύντομη αλλά σκληρότατη κατοχή από τους Βουλγάρους. Δεν πρόλαβε, όμως, να γνωρίσει ηρεμία, καθώς τα επόμενα χρόνια μέχρι το 1918, τη διεκδικούσαν τρεις χώρες: Η Ελλάδα βασισμένη δικαίως σε εθνολογικά κριτήρια, η Βουλγαρία για να αποκτήσει διέξοδο στο Αιγαίο και η Τουρκία για τον πλούτο των εδαφών της.

Διαρκώντας ακόμη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου (30/9/1912 - 30/5/1913), Βούλγαροι πολιτικοί διοχέτευσαν στον αγγλικό Τύπο την είδηση, την οποία επιβεβαίωσε ο Άγγλος ανταποκριτής των *Times*, Μπρόιτσερ, για τη σύναψη μυστικής ελληνοσερβικής συμφωνίας,¹ σύμφωνα με την οποία, η Ελλάδα επρόκειτο να αποκτήσει τη Θεσσαλονίκη, Φλώρινα, Βοδενά (Εδεσσα), Κιλκίς, Δράμα, Σέρρες και Καβάλα². Επιπλέον, η Βουλγαρία, ήδη με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είχε δηλώσει ότι θα τηρούσε στάση ουδετερότητας απέναντι στους εμπολέμους μόνον με ανταλλάγματα στην Ανατολική, κυρίως, Μακεδονία³. Η πολιτική αυτή δραστηριότητα υπέσκαπτε τις προσπάθειες δημιουργίας σχέσεων καλής γειτονίας στα Βαλκάνια και ανεστάλη μόνον προσωρινά με τη συνθήκη του Λονδίνου, στις 17/5/1913.

Η συμφωνία συμμαχίας μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας⁴ υπεγράφη στις 19 Μαΐου/1 Ιουνίου 1913. Η Βουλγαρία, θεωρώντας ότι η συμφωνία αποτελούσε απειλή για τις εδαφικές της διεκδικήσεις, έσπευσε να κηρύξει αμέσως πόλεμο κατά των δυο χωρών, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση του ελληνικού Τύπου, επειδή «η γείτων δε

¹ *Εμπρός*, 17/5/1913, σ. 5: «*Η ελληνοσερβική συμφωνία*».

² *Εμπρός*, 17/5/1913, σ. 5: «*Η ελληνοσερβική συμφωνία*», στο ίδιο.

³ *Εμπρός*, 12/9/1914, σ. 1: «*Εις τας παραμονάς νέων γεγονότων*».

⁴ Για από κοινού επίθεση, σε περίπτωση που μία από τις δύο χώρες δεχόταν επίθεση από τρίτη χώρα. **Ειδικότητα**

θα έπρεπε να απαιτεί την περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας, η οποία είχε δικαίως πλέον ενσωματωθεί στο ελληνικό κράτος»⁵.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τη συνομιλότητα της συνθήκης του Βουκουρεστίου, με την οποία έληξε ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος (16/6/1913 – 18/7/1913) με την ήττα της Βουλγαρίας, διεξήχθη ένας αγώνας προσδιορισμού των νέων συνόρων μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών⁶. Με την άμεση υπογραφή της ορίστηκαν τα σύνορα των νικητριών χωρών, Ελλάδα, Σερβίας και Ρουμανίας και ταυτόχρονα απετράπη οποιαδήποτε ανάμιξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα βαλκανικά ζητήματα. Οι επιδιώξεις, όμως, της Βουλγαρίας και της Τουρκίας δε σταμάτησαν: Πολλοί Βούλγαροι αξιωματικοί και στρατιώτες, είτε αγνοώντας ότι η Δράμα και οι Σέρρες είχαν περιέλθει στην Ελλάδα είτε σκοπίμως, διέδιδαν ότι σε πέντε έξι μήνες η Βουλγαρία θα κατελάμβανε τη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα⁷. Άλλες φήμες, εκπορευόμενες από την Τουρκία αυτήν τη φορά, διακήρυσσαν ότι η Καβάλα είχε καταληφθεί από τον τουρκικό στρατό, αναπτερώνοντας έτσι τα όνειρα των Τούρκων για ανακατάληψη της περιοχής⁸. Προκειμένου να εκπληρωθούν οι σκοποί τους, η Βουλγαρία⁹ προχώρησε στη σύναψη τουρκοβουλγαρικής συμφωνίας,¹⁰ η οποία προέβλεπε μεταξύ άλλων ότι σε περίπτωση νίκης της Τουρκίας κατά της Ελλάδας, αυτή θα λάμβανε τα νησιά και η Βουλγαρία την Καβάλα και τη Θεσσαλονίκη¹¹. Πολλές ελληνικές εφημερίδες αντέδρασαν, διακηρύσσοντας ότι η θέση της Ελλάδας απέναντι στις επιδιώξεις αυτές ήταν ανυποχώρητη¹². Εξάλλου, η πε-

⁵ *Εμπρός*, 28/6/1913, σ. 1: «Χάριν της διαρκούς ειρήνης εν τη Βαλκανική». Η κήρυξη του πολέμου έγινε στις 16 Ιουνίου 1913.

⁶ Η συνθήκη υπεγράφη στις 10/8/1913, ακριβώς μετά την ήττα της Βουλγαρίας, μεταξύ της Ελλάδας της [Ρουμανίας](#), της [Σερβίας](#), και του [Μαυροβουνίου](#) αφενός και της [Βουλγαρίας](#) αφετέρου.

⁷ *Μακεδονία*, 31/10/1913, σ. 3: «Βουλγαρικά όνειρα».

⁸ *Εμπρός*, 14/9/1913, σ. 3: «Τουρκικά όνειρα».

⁹ Η Βουλγαρία αδυνατούσε να βρει κοινή γραμμή για την τύχη των εδαφών που βρίσκονταν υπό σερβική, ελληνική και ρουμανική διοίκηση.

¹⁰ *Εμπρός*, 14/8/1913, σ. 1: «Τουρκία και Βουλγαρία εν τω ζητήματι της Αδριανουπόλεως».

¹¹ *Μακεδονία*, 26/9/1913, σ. 3: «Λεπτομέρειαι της Τουρκοβουλγαρικής συμφωνίας».

¹² *Μακεδονία*, 27/8/1913, σ. 1: «Η διατυμπανιζόμενη τουρκοβουλγαρική συμφωνία».

ριοχή με τα εύφορα εδάφη της είχε μεγάλη οικονομική σημασία για τη χώρα¹³.

Οι διαδόσεις αυτές προξένησαν φόβο στους κατοίκους της Ανατολικής Μακεδονίας, ο οποίος δεν ήταν αδικαιολόγητος: Τηλεγράφημα που είχε σταλεί από την Καβάλα στον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ανέφερε ότι οι Βούλγαροι, αμέσως μετά την άφιξή τους στην πόλη, εκτέλεσαν τριάντα Τούρκους και συνέλαβαν οκτώ εύπορους Εβραίους, απαιτώντας για την απελευθέρωσή τους ένα μεγάλο χρηματικό ποσό. Κατά την αποχώρησή τους έκαιγαν κατέστρεφαν σαν λαίλαπα και λεηλατούσαν, απήγαγαν και έσφαζαν κατοίκους,¹⁴ ενώ ακόμη και από βουλγαρόφωνα χωριά, άρπαζαν οι μεν ανώτεροι αξιωματικοί χρήμα οι δε στρατιώτες έπιπλα. Όσα δεν ήταν δυνατόν να μεταφερθούν, τα κατέστρεφαν.

Αυτές οι δοκιμασίες που είχαν υποστεί οι Καβαλιώτες άμβλυναν τις μεταξύ τους θρησκευτικές διαφορές. Τον Ιούλιο του 1914, οι Μουσουλμάνοι της πόλης απηύθυναν ευχαριστήρια επιστολή προς τον επίσκοπο και τους Χριστιανούς συμπολίτες τους, οι οποίοι τους έκρυσαν ή τους φυγάδευαν, ακόμη και εκτιθέμενοι στην οργή των μαινόμενων κατακτητών¹⁵.

¹³ *Μακεδονία*, 31/8/1913, σ. 1: «*Θεσσαλονίκη και Καβάλλα*»: «Οι Νεότουρκοι δεν ήταν τόσο ανόητοι, ώστε να μην καταλάβουν ότι συμφέρον τους ήταν να παραμείνει η χώρα τους στην Ευρώπη».

¹⁴ *Εμπρός*, 2/10/1913, σ. 1: «*Χρονογραφήματα. Αναμνήσεις Βουλγαρικοί*»: Διά να επιτύχουν τον σκοπό των, εξουθένωσαν τους Εβραίους, τρομοκρατώντας τους για να πληρώσουν λύτρα. Τους άφησαν δεμένους ολόκληρη νύχτα υπό ραγδαία βροχήν και απήτησαν 30.000 διά την απελευθέρωσίν των, ποσό το οποίον μετά από παζάρια έφθασε στις 25.000. Και οι Έλληνες της πόλης πλήρωσαν βαρύ τίμημα, σε χρήματα και είδη, κυρίως άλευρα.

¹⁵ *Σκριπ*, 2/7/1914, σ. 3: «*Από τα απομνημονεύματα του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μυρέων, κ. Αθανασίου. 'Βουλγαρικοί θηριωδία'*». Φυλλάδιο που εκδόθηκε από το επίσκοπο Μυρέων, Αθανάσιο, σχετικά με τις θηριωδίες των Βουλγάρων, όπου περιλαμβάνεται ευχαριστήριο επιστολή προς τους Καβαλιώτες και τον επίσκοπο για την προστασία που πρόσφεραν ακόμη και κινδυνεύοντας προς τους Μουσουλμάνους συμπατριώτες τους, οι οποίοι πολλά υπέφεραν από τους Βουλγάρους: «Καβάλα, 15/3/1329, από το Μουφτή Καβάλας, Αμπντουλλάχ Χιλμί Πιν Οσμάν». Στην επιστολή αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι κατά διαστήματα είχαν εκτεθεί 170 ακρωτηριασμένα και καμένα πτώματα Μουσουλμάνων. Μια δεύτερη ευχαριστήριο επιστολή, υπογεγραμμένη από τον Καβαλιώτη καπνέμπορο, Χατζή Σεκίρ Αγά Χουσεϊν, απευθύνεται προσωπικά στον επίσκοπο, εκφράζει τη συμπαράστασή του, στις δοκιμασίες που υπέστη ο Άγιος και εκφράζει τη χαρά του για την απελευθέρωσή του από την ομηρία (6/10/329).

Αν και ο φόβος και η αβεβαιότητα για το μέλλον διακατείχε τους κατοίκους της Ανατολικής Μακεδονίας, ανταποκρίθηκαν πρόθυμα στην πρόσκληση της Πολιτείας για την κατάταξη εφέδρων¹⁶ και για τη διενέργεια εράνων προς ανακούφιση αναξιοπαθούντων συμπατριωτών τους, αποδεικνύοντας έτσι τη φιλοπατρία και την εμπιστοσύνη τους στο κράτος. Κατά τη διενέργεια εράνου που είχε πραγματοποιηθεί από την επιτροπή της Καβάλας συγκεντρώθηκε το ποσό των 1391 τουρκικών λιρών, το οποίο παραδόθηκε με έγγραφο στον υποπρόξενο Διοικητή Σακελλαριάδη για να το χρησιμοποιήσει για την κάλυψη άμεσων αναγκών¹⁷.

Οι πανηγυρισμοί για την απελευθέρωση της Ανατολικής Μακεδονίας έδωσαν σύντομα τη θέση τους στην ανησυχία για τις θέσεις του Βενιζέλου, οι οποίες προκάλεσαν την έντονη κριτική των αντιβενιζελικών εφημερίδων¹⁸ και τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων σχετικά με τις ελληνικές εδαφικές αξιώσεις στις συζητήσεις για τους προκαταρκτικούς όρους της συνθήκης του Βουκουρεστίου: Η Γαλλία είχε τεθεί υπέρ των ελληνικών διεκδικήσεων, η Γερμανία, επιδεικνύοντας μνήμη υπό αίρεση, υποστήριξε την Ελλάδα αρχικά μόνον στο ζήτημα της Καβάλας,¹⁹ ενώ η Αγγλία έδειχνε ότι επιθυμούσε από την αρχή την έξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο από το λιμάνι της Καβάλας. Οι δυσκολίες που επρόκειτο να αντιμετωπίσει η ελληνική αντιπροσωπεία στις διαπραγματεύσεις για την ειρήνη ήταν πλέον ορατές και μεγάλες.

Οι ανθελληνικές θέσεις των δυο αυτών χωρών, όπως και της Αυστρίας και της Ρωσίας, οι οποίες απαιτούσαν την αναθεώρηση των συζητούμενων όρων της ειρήνης, θεωρώντας τους ανεπαρκείς, προκαλούσαν αυξανόμενη ανησυχία στην ελληνική κοινή γνώμη,²⁰ όπως διαφαίνεται από άρθρα του Τύπου, του οποίου ο αγώνας ήταν να ευαισθητοποιηθούν όλοι οι Έλληνες για να αντιδράσουν εναντίον

¹⁶ *Εμπρός*, 15/4/1914, σ. 5. «Η πρόσκλησις εφέδρων Μακεδονίας και νήσων».

¹⁷ *Εμπρός*, 26/10/1913, σ. 5: «Η Καβάλλα διά τας οικογενείας των θυμάτων».

¹⁸ *Εμπρός*, 18/7/1913, σ. 1: «Τα δίκαια της Ελλάδος έναντι του αγγλικού Τύπου». Το άρθρο κατακρίνει τους φιλόζωους Άγγλους, οι οποίοι ίδρυσαν συλλόγους για την προστασία των ζώων, αλλά δεν αντιδρούσαν στις αποδεδειγμένες θηριωδίες των Βουλγάρων.

¹⁹ *Ιστορία του ελληνικού Έθνους*, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, τ. ΙΕ σ. 19.

²⁰ *Εμπρός*, 23/7/1913, σ. 1: «Η Αγγλία και η Αυστρία διά την Καβάλλαν. Θέλουν την αναθεώρησιν της ειρήνης». Επίσης, *Εμπρός*, 25/7/1913, σ. 1: «Οι Βούλγαροι περιμένουν οδηγίας»: «Η Αγγλία θέλει την Καβάλλαν εις τους Βουλγάρους».

των βλέψεων των Μεγάλων Δυνάμεων. Μάλιστα το *Σκριπ* σημείωνε ότι η αναθεώρηση της Συνθήκης του Βουκουρεστίου θεωρείτο πλέον ή βέβαιη²¹.

Η εικόνα της περιοχής που μόλις είχε απελευθερωθεί αποτυπώνεται σε ανταποκρίσεις της *Μακεδονίας*, από την επίσκεψη το φθινόπωρο του 1913 του υπουργού Εσωτερικών Δημητρίου Ρέπουλη, που επιθυμούσε να αποκτήσει ιδίαν αντίληψη για τον τόπο και τους νέους πολίτες της χώρας και να διευθετήσει την εγκατάσταση των 150.000 προσφύγων που είχαν καταφύγει εκεί από τη Θράκη και τη Μικρά Ασία.

Σύμφωνα με τις δηλώσεις του υπουργού, ο πλούτος της Ανατολικής Μακεδονίας από τις ευφορότατες πεδιάδες των Σερρών, της Δράμας και της Καβάλας, ο οποίος θα μπορούσε να συντηρήσει πολύ περισσότερο πληθυσμό από αυτόν που ζούσε εκεί, παρέμενε ανεκμετάλλευτος, επειδή ο τόπος είχε ερημώσει και οι τρεις πόλεις είχαν μείωση του πληθυσμού τους σε ποσοστό ίσως και μεγαλύτερο του 10%²². Τα χωράφια είχαν μείνει ακαλλιέργητα επειδή οι χωρικοί κατέφευγαν στις πόλεις. Δεν υπήρχαν υδραυλικά έργα ούτε μέσα συγκοινωνίας και η δικαιοσύνη δε λειτουργούσε. Γι' αυτό ήταν επείγουσα η λήψη μέτρων για την ανακούφισή των κατοίκων,²³ όπως και η κατασκευή λιμανιού και παραλιακής οδού στην Καβάλα που θα διευκόλυναν τη μεταφορά ειδών πρώτης ανάγκης²⁴.

Οι υποσχέσεις του υπουργού για τη λήψη μέτρων που θα βελτίωναν τη ζωή των κατοίκων δεν υλοποιήθηκαν και η πρόοδος του τόπου δεν επήλθε. Αντίθετα, το Μάρτιο του 1914 η κυβέρνηση κατέθεσε νομοσχέδιο βασισμένο στη σύμβαση για τον καπνό, η οποία θεωρήθηκε ληστρική για τα δημόσια έσοδα, καταπιεστική για το εμπόριο και ολέθρια για τους εργάτες, αφού ωφελούσε μόνον την Εταιρεία του Τουρκικού Μονοπωλίου Καπνού. Η βαριά φορολογία που είχε επιβληθεί στην Αίγυπτο στην εισαγωγή καπνού, παρείχε

²¹ *Σκριπ*, (εφημερίς πολιτική και των ειδήσεων, Ηλ. Βουτιεριδής) 27/7/1913, σ. 4: «Το ζήτημα της Καβάλας. Η γαλλική συνηγορία».

²² *Ιστορία του ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ, ό. π., σ. 83.

²³ *Μακεδονία*, 11/10/1913, σ. 3: «Αι εντυπώσεις του κ. Διοικητού από την περιοδείαν του».

²⁴ *Εμπρός*, 12/10/1913, σ. 1: «Από τας νέας επαρχίας. Η περιοδεία του κ. Ρέπουλη». Η Καβάλα κτισμένη σύμφωνα με τα πρότυπα των τουρκικών πόλεων, δε διέθετε παραλιακό δρόμο.

στο εμπόριο της Καβάλας τη διέξοδο της ανάπτυξης της τσιγαροβιομηχανίας, η οποία θα εδραίωνε μια κερδοφόρα βιομηχανία που θα κατακτούσε γρήγορα τις ευρωπαϊκές αγορές. Η κυβέρνηση Βενιζέλου, όμως, παρέδιδε στην Τουρκική Εταιρεία Καπνού την καλλιέργεια, εμπορία, σιγαροποιία και τη δυνατότητα διαμόρφωσης των τιμών του καπνού με συνέπεια να πλουτίζει εις βάρος χιλιάδων Ελλήνων. Για τους λόγους αυτούς τα μέλη της επιτροπής της Βουλής που ανέλαβαν να μελετήσουν το υποβληθέν νομοσχέδιο και τη σύμβαση θα έπρεπε να το απορρίψουν²⁵. Στο άρθρο του *Εμπρός* είναι φανερό η πολεμική στην εσωτερική πολιτική του Βενιζέλου, μια πολεμική η οποία έγινε εντονότερη με τις μετέπειτα διεθνείς εξελίξεις και σχηματοποιήθηκε με τον Εθνικό Διχασμό, αποτέλεσμα του οποίου ήταν για τους υποστηρικτές της βασιλείας το Κίνημα της Εθνικής Άμυνας και να συνιστούν οι συμμετέχοντες σε αυτό στη Θεσσαλονίκη τον κύριο εσωτερικό εχθρό, που απειλούσε τη διακηρυγμένη ακεραιότητα της ουδετερότητας της χώρας μέσα από τη συνεργασία του με τον εξωτερικό εχθρό, τους Αγγλογάλλους.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ξέσπασε πριν επέλθει ηρεμία στα Βαλκάνια. Η Ελλάδα παρέπαιε ανάμεσα στην ουδετερότητα και την πιθανότητα να εξέλθει στον πόλεμο στο πλευρό της Entente και το ζήτημα περιπλέχθηκε λόγω της διαμάχης βασιλέα - Βενιζέλου.

Το *Εμπρός* υποστήριζε ότι μόνον η κυβέρνηση ήταν σε θέση να κρίνει ποια από τις δυο Συμμαχίες άξιζε την ελληνική φιλία και την εμπιστοσύνη της Ελλάδας²⁶. Εξάλλου η Entente είχε υποσχεθεί μεγάλα ανταλλάγματα προκειμένου η Βουλγαρία να διατηρήσει την ουδετερότητά της, παρά την υπόσχεση του Άγγλου υπουργού Εξωτερικών σερ Έντουαρντ Γκρέυ προς τον Έλληνα πρεσβευτή στο Λονδίνο ότι κανένα Βαλκανικό κράτος δεν επρόκειτο να λάβει εδάφη άλλου και τη διαβεβαίωσή του για την εύνοια και το ενδιαφέρον της χώρας του για τα δίκαια της Ελλάδας. Το άρθρο στρέφεται κατά της κυβέρνησης Βενιζέλου, η οποία «αντί να αντικρούσει αυτές τις φήμες, περιορίστηκε σε ασθενή άμυνα, ενώ θα έπρεπε προβάλλει το επιχείρημα της εθνολογικής σύνθεσης αντικρούοντας τους σκοπούς

²⁵ *Εμπρός*, 20/3/1914, σ. 1: «Η συνολική εντύπωση εκ της αμαρτωλής συμβάσεως». Το άρθρο κλείνει με την προτροπή προς κάθε έντιμο βουλευτή να μην εγκρίνει αυτήν την κατάπτωση κυβερνητική πράξη και να την καταψηφίσει.

²⁶ *Εμπρός*, 12/9/1914, σ. 1: «Εις τας παραμονάς νέων γεγονότων».

της Βουλγαρίας για διεκδίκηση της Καβάλας, της Δράμας και των Σερρών»²⁷.

Σύμφωνα με το *Σκριπ*, η στάση του Βενιζέλου και η προθυμία του να παραχωρήσει την Καβάλα, τη Χρυσούπολη και τη Δράμα,²⁸ με τη δικαιολογία ότι «η σπονδυλική στήλη της Ελλάδας δεν άντεχε το βάρος της Ανατολικής Μακεδονίας» και προκειμένου να παραχωρηθεί η περιοχή της Σμύρνης στην Ελλάδα, είχε, εν πολλοίς, διαμορφωθεί μετά την υπόδειξη της Αγγλικής κυβέρνησης να ανασυσταθεί ο Βαλκανικός Σύνδεσμος²⁹.

Ο πολιτικός αντίπαλος του Βενιζέλου, Δημήτριος Γούναρης, χρησιμοποίησε την εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου στην προεκλογική εκστρατεία του και στις 18/5/1915, με την ιδιότητα του πρωθυπουργού πλέον, διαμαρτυρήθηκε για τις δηλώσεις των Συμμάχων στη Σόφια, επιδίδοντας ρητή διαμαρτυρία για την παραχώρηση της Καβάλας στη Βουλγαρία³⁰. Η πράξη του αυτή επιδοκιμάστηκε τόσο από το βασιλιά, όσο και από το λαό, ο οποίος είχε πλέον «συνειδητοποιήσει πού θα οδηγούσε η καταστροφική πολιτική του Βενιζέλου»³¹.

²⁷ *Εμπρός*, 15/11/1914, σ. 1: «Αι υποσχέσεις των Τριών Δυνάμεων προς την Βουλγαρικήν Κυβέρνησιν».

²⁸ *Ιστορία του ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ, ό. π., σ. 22 και 25: Η επίθεση των Συμμάχων στα Δαρδανέλλια, το Φεβρουάριο του 1915, έπεισε το Βενιζέλο ότι πρόθεσή τους ήταν η συντριβή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, γι' αυτό αποφάσισε να ταχθεί η Ελλάδα στο πλευρό των συμμάχων κατά της Τουρκίας.

²⁹ *Σκριπ*, 9/3/1915, σ. 4: «Σοβαρά διπλωματικά αποκαλύψεις. Ο κ. Βενιζέλος είχαν υποσχεθεί να παραχωρήσει την Καβάλλαν εις τους Βουλγάρους».

³⁰ *Σκριπ*, 7/12/1917, σ. 1: «Αι συνεννοήσεις Ελλάδος και Ανταντ».

³¹ *Σκριπ* 23/7/1915, σ. 4: «Τι ηξίουν από την Ελλάδα αι τέσσαρες Δυνάμεις της Συνεννοήσεως»: «Ζητούν να δώσουμε την Καβάλα. Ο κ. Γούναρης απέκρουσε την νόταν. Έκπληξιν προκάλεσε η είδησις επειδή ο λαός επίστευεν ότι μαζί με τον Βενιζέλον ενταφιάσθηκεν εις την συνείδησιν των Ευρωπαίων και η ιδέα της παραχωρήσεως ελληνικών εδαφών εις την Βουλγαρίαν, με υποτιθέμενον αντάλλαγμα, τμήμα της Μικράς Ασίας. Ο πρωθυπουργός, κ. Γούναρης, ο οποίος έχει ταχθεί ρητώς και κατηγορηματικώς κατά οποιασδήποτε παραχωρήσεως, εδήλωσεν εις τους πρεσβευτάς ότι η κυβέρνησίς του δεν πρόκειται να τη δεχθεί. Την απάντησιν του κ. Γούναρη, ο οποίος εθεώρησεν περιττόν να συγκαλέσει το Υπουργικόν Συμβούλιον, επεδοκίμασε ο βασιλεύς. Όλαι αι κοινωνικαί τάξεις αντέδρασαν και ανακουφίσθηκον με την απόκρουσιν της προτάσεως. Διηνοίγησαν όλων οι οφθαλμοί, όταν κατενόησαν ποία συμφορά θα έβρισκε την Ελλάδα, αν ακολουθούσε την ελαφρόμυαλην πολιτικήν της αμέσου εξόδου από την ουδετερότητα».

Τρεις μόνο μέρες μετά τη διάδοση της είδησης της παραχώρησής της Καβάλας από τις Δυνάμεις της Συνεννοήσεως στους Βουλγάρους, Έλληνες, Τούρκοι και Ισραηλίτες της περιοχής συγκεντρώθηκαν σε πάνδημο συλλαλητήριο διαμαρτυρόμενοι έντονα, επειδή στα ελληνικότατα αυτά μέρη ποτέ δεν υπήρξαν Βούλγαροι, στα χέρια των οποίων τους παρέδιδαν ξανά. Στο ψήφισμα εκφράστηκε η απόφαση όλων «να αμυνθούν μέχρι τέλους»³².

Περισσότεροι από 10.000 κάτοικοι, επίσης, συγκεντρώθηκαν σε συλλαλητήριο στο Πράβι διαδηλώνοντας κατά της απόφασης των Συμμάχων.

Παρά τις κινητοποιήσεις, οι Βούλγαροι εξακολουθούσαν να πιέζουν για την κατοχή της Καβάλας ως φυσική έξοδο της χώρας τους στο Αιγαίο: Τον Αύγουστο ο Βούλγαρος πρέσβης Στάντσοφ δήλωσε ότι η συνεννόηση μεταξύ των Βαλκανικών κρατών ήταν σε άμεση συνάρτηση με την παραχώρηση της πόλης, με αποτέλεσμα να ωφεληθεί η Τετραπλή Συμμαχία από την ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων με τη Βουλγαρία³³.

Στις 11/9/1916 η Ανατολική Μακεδονία και η Καβάλα κατελήφθησαν από τους Βουλγάρους, οι οποίοι άρχισαν αμέσως συστηματικό διωγμό του ελληνικού πληθυσμού της Ανατολικής Μακεδονίας που αποσκοπούσε στην εκδίωξη του ελληνικού στοιχείου³⁴. Η κατάληψη της πόλης και η μεταφορά του Δ' Σώματος Στρατού στο Γκαίρλιτς της Σιλεσίας ήταν οι κορυφώσεις μιας απροκάλυπτα φιλογερμανικής κεντρικής πολιτικής που δε δίστασε να εκχωρήσει την Ανατολική Μακεδονία κατόπιν μυστικών επαφών με τις Κεντρικές δυνάμεις και τους συμμάχους της. Περισσότεροι από εκατό στρατιώτες του Δ' Σώματος ντυμένοι πολιτικά κατόρθωσαν να διαφύγουν από το γαλλικό στρατώννα στην Καβάλα, όπου είχαν εγκλειστεί, και να φτάσουν

³² Σκριπ, 26/7/1915, σ. 1: «*Το συλλαλητήριο της Καβάλας*». Η επιτροπή των κατοίκων που είχε συντάξει και υπογράψει το ψήφισμα αποτελείτο από τους: Ευγ. Ιορδάνου, Ιω. Μπαρκατζής, Λεών Μπαχούρ, Χαμβή Σαΐς, Χαμβή Σουλεϊμάν, Ιακώβ Μπενβενίστε.

³³ Σκριπ, 10/8/1915, σ. 4: «*Βούλγαρος πρέσβυς περί της Καβάλας*».

³⁴ *Ιστορία του ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ, ό. π., σ. 39: 400 αξιωματικοί και 6.000 άνδρες, οι οποίοι τέθηκαν υπό περιορισμό, μέχρι το τέλος του πολέμου στο Gorlitz της Γερμανίας. Η πόλη παραδόθηκε, μια μέρα μετά την παραίτηση του πρωθυπουργού και υπουργού Εξωτερικών, Αλ. Ζαΐμη και μετά την παράδοση του μεγαλύτερου τμήματος του Δ' Σώματος Στρατού στους Βουλγάρους, υπό το συνταγματάρχη Χατζόπουλο.

με το ατμόπλοιο «Αθήναι» στον Πειραιά. Σύμφωνα με μαρτυρίες τους, μετά την αναχώρηση του στρατού και των Αρχών οι Γερμανοβούλγαροι εισήλθαν στην πόλη και συνέστησαν στους κατοίκους να παραμείνουν. Την πόλη παρέλαβε Γερμανός ταγματάρχης με πρωτόκολλο που είχε συναφθεί με το Δήμαρχο και τον Αρχιραβίνο³⁵.

Τα γεγονότα της κατάληψης της Καβάλας αφηγήθηκε ο Μητροπολίτης Ξάνθης και Καβάλας Ανθιμος στο συντάκτη του *Εμπρός*: Λίγες μέρες πριν από την αναχώρησή του από την Καβάλα, βουλγαρικά αεροπλάνα επιτέθηκαν κατά του Συμμαχικού Στόλου. Κατά τη διάρκεια της σφοδρής μάχης, που διεξήχθη με βόμβες και τηλεβόλα, φονεύθηκαν έξι άτομα και πληγώθηκαν δεκαεννέα ή κατ' άλλους είκοσι πέντε. Το βράδυ της επομένης οι κάτοικοι ξύπνησαν έντρομοι από ομοβροντίες πυροβολισμών στους δρόμους και κατέφυγαν στην παραλία ζητώντας τη σωτηρία στα ελληνικά ατμόπλοια «Έλσα» και «Μαργαρίτα». Την ταραχή προκάλεσαν άτακτα στοιχεία και πρόσφυγες οπαδοί «του επαναστατικού κινήματος». Μέσα στον πανικό άνοιξε η φυλακή και οι φυλακισμένοι ενώθηκαν με άλλα «κακοποιά στοιχεία» και προέβησαν σε αρπαγές και λεηλασίες καταστημάτων, κυρίως παντοπωλείων. Την κατάσταση εκμεταλλεύτηκαν κερδοσκόποι που αγόραζαν τα κλοπιμαία για να τα μεταπωλήσουν αργότερα ακριβά. Ο Μητροπολίτης αναγκάστηκε να διαφύγει διά θαλάσσης και μετά από πολλούς κινδύνους επιβίβαστηκε στο ατμόπλοιο «Μαργαρίτα» που είχε φτάσει στη Θάσο και στο οποίο επέβαιναν περίπου 2.000 Καβαλιώτες και άλλοι πρόσφυγες από τις γύρω περιοχές³⁶.

Η κατοχή αυτή ήταν χειρότερη από την πρώτη και κατά την 26 μηνών διάρκειά της οι κάτοικοι της Καβάλας μειώθηκαν κατά 15.000. Οι Βούλγαροι απαγόρευαν την αγοραπωλησία και ανταλλαγή προϊόντων και οι κάτοικοι αναγκάζονταν να εκποιούν κρυφά ρούχα, έπιπλα, ασημικά και ό,τι άλλο μπορούσε να πωληθεί. Περίμεναν σε ατελείωτες ουρές για το συσσίτιο του βουλγαρικού στρατού και συχνά άκουγαν τη φράση «Να πάτε στη Βουλγαρία να σωθείτε». Η κατάσταση επιδεινώθηκε μετά την έξοδο της Ελλάδας στον πόλεμο με το μέρος της *Entente*, οπότε οι Βούλγαροι έστειλαν εκατοντάδες

³⁵ *Εμπρός*, 2/9/1916, σ. 3. «*Η τύχη των εν Θάσω. Η κατάληψις της Καβάλας*»

³⁶ *Εμπρός*, 1/9/1916, σ. 4. «*Ο Μητροπολίτης Καβάλλας. Πώς αφηγείται τας σκηνάς του πανικού*».

κατοίκους ως ομήρους στη Βουλγαρία, από όπου ελάχιστοι επέστρεψαν³⁷. Στην Καβάλα πάνω από 4.000 σπίτια λεηλατήθηκαν, τα χωριά της περιφέρειας απογυμνώθηκαν. Η βουλγαρική κυβέρνηση δεν επέτρεπε καμιά έρευνα στο Διεθνή Ερυθρό Σταυρό και απαγόρευε στην επιτροπή επισιτισμού να βοηθήσει τον ελληνικό πληθυσμό³⁸.

Η προέλαση των συμμαχικών στρατευμάτων σε βουλγαροκρατούμενα σερβικά εδάφη και η απελευθέρωση των αιχμαλώτων, τους οποίους οι Βούλγαροι είχαν αναγκάσει να εργάζονται κάτω από άθλιες συνθήκες σε δημόσια έργα στη Σερβία και Αλβανία, ήταν το προανάκρουσμα της απελευθέρωσης της πολύπαθης περιοχής. Τα μαρτύριά τους ήταν αποτυπωμένα στα πρόσωπα και τα ρούχα τους: Ισχνοί, ρακένδυτοι και ασθενείς, οι περισσότεροι διηγούνται τα μαρτύρια τους στο Κρίβολακ, όπου έσπαζαν πέτρες ή μετέφεραν τεράστια βάρη, τρεφόμενοι καθημερινά με 400 γραμμάρια κρίθινο ψωμί, ντομάτες και πιπεριές. Οι Βούλγαροι αντικατέστησαν τους Έλληνες ιερείς με δικούς τους, έκλεισαν τα σχολεία και απαγόρευσαν τη χρήση της νεοελληνικής γλώσσας. Τα Ελληνόπουλα υποχρεώθηκαν να φοιτούν σε βουλγαρικά σχολεία και όλοι οι κάτοικοι να εκκλησιάζονται σε βουλγαρικές εκκλησίες³⁹. Όσοι από τους εκτοπισθέντες δεν έχασαν τη ζωή τους από τις κακουχίες υπέφεραν από την πείνα και τις θηριωδίες των κατακτητών, εκτός από τους γιατρούς, που τους χρησιμοποίησαν σε νοσοκομεία⁴⁰.

Ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε την πολύπαθη περιοχή το Σεπτέμβριο του 1918 και η Ανατολική Μακεδονία ανέπνευσε ελευθερία και χωρίς το φόβο μιας νέας υποδούλωσης. Εν τούτοις, η Γερμανία εξακολουθούσε να υποστηρίζει τις βουλγαρικές αξιώσεις για τις Σέρρες, Δράμα και Καβάλα, για να καταστεί η Βουλγαρία όσο το δυνατόν ισχυρότερη. Όσο για την Ελλάδα, στην οποία η Γερμανία ευχόταν «να βρεθεί ένας σωτήρας που θα της απέδιδε τη δυναστεία», θα έπρεπε να αποδώσει τα βουλγαρικά εδάφη που δεν είχαν

³⁷ Σταύρος Ρωμανιάς. *Η Καβάλα άλλοτε και τώρα*, Καβάλα 1949, σ 14-15.

³⁸ *Μακεδονία*, 10/6/1918, σ. 1: «Τα μαρτύρια της Ανατολικής Μακεδονίας. Οι ουδέτεροι περί Βουλγάρων».

³⁹ *Ριζοσπάστης*, 17/9/1918, σ. 1: «Πληροφορία αιχμαλώτων διά την Καβάλλαν».

⁴⁰ *Μακεδονία*, 16/9/1918, σ. 2: «Η σκλάβια Ανατολική Μακεδονία. Τι αφηγούνται απελευθερωθέντες». Τον Απρίλιο του 1918, εκτοπίστηκαν 180 ιερείς που υπέστησαν κι αυτοί την ίδια τύχη.

ακόμη απελευθερωθεί, αν επιθυμούσε ειλικρινείς και φιλικές σχέσεις μεταξύ των δυο χωρών και ως αντάλλαγμα για την απώλεια των εδαφών θα αποκτούσε τη φιλία και προστασία της⁴¹.

Η απελευθέρωση φανέρωσε έντονα τα ίχνη της κατοχής. Οι τρεις μεγάλες πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας, οι Σέρρες, το Σιδηρόκαστρο, η Δράμα, η Καβάλα είχαν καταλήξει να γίνουν ερειπωμένες πόλεις. Σύμφωνα με τηλεγράφημα του Γενικού Στρατηγείου, τα δυο τάγματα πεζικού και μια ημιλαρχία ιππικού που έφθασαν στην Καβάλα βρήκαν τους κατοίκους της σε αξιοθρήνητη κατάσταση: Αναρίθμητοι είχαν αποβιώσει από την πείνα. Μαζί με όλους τους αρχιερείς και ιερείς και 3.000 κάτοικοι είχαν απαχθεί ως όμηροι στη Βουλγαρία. Στην πόλη είχαν απομείνει μόνον πενήντα Βούλγαροι, οι οποίοι και αναχώρησαν. Τα βουλγαρικά στρατιωτικά τμήματα φεύγοντας άρπαξαν χιλιάδες πρόβατα και βόδια και ημιλαρχία διατάχτηκε να τα καταδιώξει και να κατάσχει τα ζώα. Το 36^ο βουλγαρικό σύνταγμα επέταξε, επίσης, σιτηρά που προορίζονταν για τη σίτιση των ελληνικών στρατιωτικών αποσπασμάτων χωρίς να πληρώσει⁴².

Η Πολιτεία ξεκίνησε αμέσως ενέργειες για την ανακούφιση των ταλαιπωρημένων κατοίκων: Το Σεπτέμβριο μετά από συνεδρίαση το υπουργικό συμβούλιο έλαβε τα απαραίτητα μέτρα για τον ανεφοδιασμό σε άλευρα και τρόφιμα των Σερρών, της Δράμας και της Καβάλας,⁴³ ενώ ένα μήνα μετά αποφασίστηκε να επισπευστούν οι εργασίες επισκευής του λιμανιού της Καβάλας για να διενεργείται από εκεί ο επισιτισμός της Ανατολικής Μακεδονίας⁴⁴. Ταυτόχρονα καταρτίστηκε επιτροπή για τη διοργάνωση εράνων υπέρ των θυμάτων της Ανατολικής Μακεδονίας, με επίτιμο Πρόεδρο το Βασιλέα, Πρόεδρο τον Πρόεδρο της Ιεράς Συνόδου και μέλη διευθυντές τραπεζών, εφημερίδων και άλλους «έγκριτους» Αθηναίους.

Τον Οκτώβριο έφτασαν στην Καβάλα 200 τόνοι προϊόντων ελεύθερου εμπορίου, τα οποία παρέλαβε ειδική Επιτροπή για να αποφευχθεί η αισχροκέρδεια και να διατεθούν σε τιμή κόστους⁴⁵. Ταυ-

⁴¹ *Εμπρός*, 7/6/1918, σ. 2. «Γερμανική εφημερίς περί Ελλάδος». Αναδημοσίευση από τη *Νέα Εφημερίδα της Κολωνίας*.

⁴² *Εμπρός*, 29/9/1918, σ. 1: «Ειδήσεις της ημέρας. Το μέτωπον της Θεσσαλονίκης και ο κ. Μπριάν».

⁴³ *Μακεδονία*, 18/9/1918, σ. 2: «Επί του πιεστηρίου».

⁴⁴ *Μακεδονία*, 1/10/1918, 1: «Ηχώ της πόλεως. Τα λιμενικά της Καβάλλας».

⁴⁵ *Μακεδονία*, 16/10/1918, σ. 2: «Διά την Ανατολικήν Μακεδονίαν».

τόχρονα ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός απέστειλε από την Αθήνα κουτιά γάλακτος, ενδύματα, διάφορα άλλα είδη και 85.000 δελτία άρτου, ώστε με αυτά να γίνεται η διανομή⁴⁶.

Η κατάσταση στις πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας ήταν «φρικιαστική», αλλά βαθμιαία βελτιωνόταν. Διανέμονταν ανά δεκαπενθήμερο άλευρα ή έτοιμος άρτος, ρύζι και ζάχαρη. Οι παλιννοστούντες στεγάστηκαν προσωρινά σε όσα δημόσια κτίρια είχαν διασωθεί ή είχαν υποστεί μικρές ζημιές, σε εκκλησίες και τζαμιά. Στην Καβάλα άρχισε να λειτουργεί πολιτικό νοσοκομείο και συσσίτια, ενώ επρόκειτο να διανεμηθούν σπόροι για καλλιέργεια. Οι κάτοικοι είχαν αρχίσει να αναλαμβάνουν τελείως και οι περισσότεροι εκπατρισθέντες είχαν επανέλθει στις εστίες τους⁴⁷.

Σταδιακά βελτιωνόταν και η υγιεινή κατάσταση. Παρά τις πιθανές ασθένειες που μπορεί να μετέφεραν οι παλιννοστούντες, δεν υπήρχε μολυσματική νόσος, εκτός από μεμονωμένα κρούσματα. Είχαν ιδρυθεί υγειονομικοί σταθμοί, είχαν σταλεί φάρμακα, επρόκειτο να λειτουργήσουν νοσοκομεία στη Δράμα, στις Σέρρες και στην Καβάλα και είχαν οργανωθεί ειδικά θεραπευτήρια για μολυσματικές και άλλες ασθένειες. Είχαν συγκεντρωθεί τα ορφανά, ώστε να απολαμβάνουν την κρατική μέριμνα, και είχαν οργανωθεί εργαστήρια τεχνικής εκπαίδευσης για τους ενήλικες⁴⁸.

Το όλο έργο υποβοηθούσαν οι κυρίες που έφθασαν εκεί, προσφέροντας μεγάλες υπηρεσίες στους κατοίκους παρέχοντας τις πρώτες βοήθειες, διανέμοντας τρόφιμα, ενδύματα στους παλιννοστούντες κλπ⁴⁹. Επρόκειτο για γυναίκες ευαισθητοποιημένες στον ανθρώπινο πόνο, έφταναν στην Καβάλα για να περιθάψουν τους ομήρους (ορισμένες από αυτές ήταν οι: Δέλτα, Δάππα και Γεωργαντά) μαζί με αποστολές του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού και να οργανώνουν συσσίτια για τους παλιννοστούντες άπορους ομογενείς⁵⁰. Εκτός από εκείνες τις γυναίκες, όμως, διάφοροι ξένοι που είχαν ευαισθητοποιηθεί από τις κακουχίες και τα βάσανα των κατοίκων και ζούσαν στην περιοχή παρέμειναν στις υπό βουλγαρική κατοχή πό-

⁴⁶ Μακεδονία, 28/10/1918, 1: «*Ηχώ της πόλεως*».

⁴⁷ Μακεδονία, 25/10/1918, σ. 2: «*Εν τη Ανατολική Μακεδονία*».

⁴⁸ Μακεδονία, 29/11/1918, σ. 2: «*Η συνεδρίασις της Βουλής. Δηλώσεις Ρακτιβάν διά την Ανατολικήν Μακεδονίαν*».

⁴⁹ Μακεδονία, 2/11/1918, σ. 1: «*Εν τη Ανατολική Μακεδονία*».

⁵⁰ Μακεδονία, 20/12/1918, 1: «*Υπέρ των ομήρων*».

λεις και πρόσφεραν τη συνδρομή τους στο μέτρο των δυνατοτήτων τους. Ένας από αυτούς ήταν ο γνωστός στην Καβάλα Ελβετός καπνέμπορος Κάρολος Σπήρερ, ο οποίος σε όλο το διάστημα της βουλγαρικής κατοχής δεν έφυγε από την πόλη, προσφέροντας υπηρεσίες στο σκληρά δοκιμαζόμενο πληθυσμό της, δίνοντας έτσι κουράγιο στους Καβαλιώτες⁵¹.

Καθώς τα Χριστούγεννα πλησίαζαν, τα φιλανθρωπικά αισθήματα των Ελλήνων για τους βασανισμένους συμπατριώτες τους που μόλις είχαν απαλλαγεί από το βουλγαρικό ζυγό είχαν ως αποτέλεσμα να αυξάνονται οι δωρεές και οι προσφορές από όλη τη χώρα. Ενδεικτικά, η οργάνωση «Αδελφή του στρατιώτου» Πολυγύρου συγκέντρωσε 2.557 δρχ. υπέρ των ομήρων που επέστρεφαν στις πατρίδες τους,⁵² η κεντρική στην Αθήνα «Επιτροπή Εράνων υπέρ των θυμάτων της Ανατολικής Μακεδονίας» έστειλε στο τμήμα Περίθαλψης 10.000 κλινοσκεπάσματα για να διανεμηθούν στους παλιννοστούντες, γάλα, κονσέρβες, κρέας και άλλα τρόφιμα και η υπηρεσία Επισιτισμού έστειλε στην Καβάλα είδη πρώτης ανάγκης, όπως ρύζι, αλεύρα, ζάχαρη.⁵³

Ταυτόχρονα έπρεπε να επισκευαστούν επειγόντως η τηλεγραφική και η τηλεφωνική γραμμή της Καβάλας, οι οποίες είχαν υποστεί σοβαρές βλάβες: Οι οβίδες κατέστρεψαν τις πόρτες, τα παράθυρα των κτιρίων, όπου στεγάζονταν οι υπηρεσίες αυτές και όλα τα αναγκαία όργανα και οι φάροι των λιμανιών της Καβάλας και των Ελευθερών είχαν καταστραφεί από τους Βουλγάρους.⁵⁴

Η Ανατολική Μακεδονία υπέφερε πολλά από τη βουλγαρική κατοχή του 1916 -1918. Ειδικότερα, η πόλη της Καβάλας με το λιμάνι της, υπήρξε το «το μήλον της έριδος», γεγονός που την τοποθετούσε στο επίκεντρο των διεθνών διαβουλεύσεων. Ο ελληνικός Τύπος έπαιξε το δικό του ρόλο στη διεκδίκησή της από την Ελλάδα δίνοντας μια εικόνα της ταραγμένης διεθνούς πολιτικής και συντελώντας στην επανάγνωση και διερεύνηση γεγονότων και τάσεων στη διεθνή και εσωτερική πολιτική σκηνή. Στη διάρκεια των χρόνων εκείνων ξεδιπλώνονταν και συγκρούονταν διαφορετικές οπτικές, προσεγγίσεις και πολιτικές θέσεις, που σκοπό είχαν οι ενδιαφερόμενες για την

⁵¹ *Μακεδονία*, 18/12/1918, σ. 1: «Ελβετός φιλάνθρωπος».

⁵² *Μακεδονία*, 28/12/1918, σ. 1: «Υπέρ των ομήρων».

⁵³ *Ριζοσπάστης*, 7/10/1918, σ. 2: «Αποστολαί τροφίμων εις Ανατολικήν Μακεδονίαν».

⁵⁴ *Μακεδονία*, 15/10/1918, σ. 1: «Ηχώ της πόλεως. Ο Βούλγαρος επέρασεν».

Ανατολική Μακεδονία χώρες να αποκομίσουν τα μεγαλύτερα οφέλη, δηλαδή την προσάρτησή της. Τόσο οι πρωταγωνιστές των πολιτικών εξελίξεων, όσο και οι μικροκοινωνίες με τα προβλήματά τους, προβάλλονται από τις εφημερίδες, ώστε να μπορούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη.

Η ενσωμάτωση της πόλης της Καβάλας στον ελληνικό κορμό δε σήμαινε και το τέλος των δοκιμασιών της. Την άνοιξη του 1941 οι Βούλγαροι επανήλθαν ως ελευθερωτές της Ανατολικής Μακεδονίας, την οποία έλαβαν σαν ανταμοιβή για την προσχώρησή τους στις δυνάμεις του Άξονα. Η τρίτη βουλγαρική κατοχή υπήρξε ακόμη βιαιότερη από τις δύο προηγούμενες για τους κατοίκους της περιοχής, οι οποίοι το Σεπτέμβριο του 1944 απαλλάχθηκαν οριστικά από το φόβο μιας νέας ενδεχόμενης κατάληψής της από τους Βουλγάρους, οπότε επήλθε η παραγραφή του τρόμου.

Βιβλιογραφία

Ιστορία του ελληνικού Έθνους, εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, τ. ΙΕ΄.

Ρωμανιάς Στ., *Η Καβάλα άλλοτε και τώρα*, Καβάλα 1949.

Φύλλα εφημερίδων: *Εμπρός, Μακεδονία, Ριζοσπάστης, Σκριπ των ετών 1913 – 1918.*